

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.155>

КОНЦЕПЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ПРОЯВИ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сироїд Т.Л.

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Сироїд Т.Л. Концепція гендерної рівності та прояви гендерної нерівності: міжнародно-правовий аспект.

У статті розкрито поняття, сутність та складові «гендерної рівності», «гендеру». Прیدілено увагу тлумаченню терміну «гендер», що надається спеціалізованими установами та відповідними структурами Організації Об'єднаних Націй (ООН), зокрема, Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Фондом населення ООН (UNFPA); зосереджено увагу на положеннях національного законодавства України, зокрема Закону України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Охарактеризовано поширені форми гендерної дискримінації (сексизм, сексуальні домагання та напади, кібернасилья стосовно жінок і дівчаток тощо). Підкреслено, що в науці міжнародного права питання теоретичного визначення поняття «гендер» не стало предметом дослідження на доктринальному рівні.

При написанні статті застосовано системний метод при аналізі ґенези та подальшої еволюції норм щодо гендерної рівності; формально-логічний метод використано при аналізі правового підґрунтя у сфері забезпечення гендерної рівності; аксіологічний метод застосовано при характеристиці поширених форм гендерної дискримінації.

Зазначено, що гендерна рівність є наскрізною ідеєю основоположних прав людини. Рівне для чоловіків і жінок право користуватися всіма правами людини є одним із основоположних принципів, який визнається міжнародним правом та закріплений в основних міжнародних договорах про права людини. Обґрунтовано висновок про те, що вироблення на міжнародному рівні універсального поняття терміну «гендер» сприятиме підвищенню рівня захисту прав людини. Констатовано, що гендерна нерівність не є жіночою проблемою. Явні чи приховані упередження, бар'єри на шляху до освіти та працевлаштування, а також різниця у заробітній платі завдають шкоди спільнотам та стримують економіки держав. Врахування гендерної про-

блематики забезпечує більш високу якість розробки програм та законодавчої роботи та більшу значущість для суспільства, оскільки дозволяє політиці більш ефективно реагувати на потреби всіх громадян – жінок та чоловіків, дівчаток і хлопчиків.

Ключові слова: гарантії, гендерна рівність, гендерний мейнстрімінг, дискримінація, захист, права людини.

Syroid T.L. The concept of gender equality and manifestations of gender inequality: international legal aspect.

The article describes the concept, essence and elements of "gender equality" and "gender". Attention is paid to the interpretation of the term "gender" provided by specialized agencies and relevant structures of the United Nations (UN), in particular, the World Health Organization (WHO), the United Nations Population Fund (UNFPA). The attention is focused on the provisions of the national legislation of Ukraine, in particular, the Law of Ukraine on Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men. The author characterizes common forms of gender discrimination (sexism, sexual harassment and assault, cyberviolence against women and girls, etc.) It is emphasized that in the science of international law the issue of theoretical definition of the concept of "gender" has not been studied at the doctrinal level.

In writing this article, the author applied the systematic method to analyze the genesis and further evolution of gender equality norms; the formal-logical method was used to analyze the legal framework in the field of gender equality; the axiological method was used to characterize the widespread forms of gender discrimination.

It is noted that gender equality is a cross-cutting idea of fundamental human rights. The equal right of men and women to enjoy all human rights is one of the fundamental principles recognized by international law and enshrined in the main international human rights treaties. It was concluded that the development of a

universal concept of the term "gender" at the international level will contribute to an increase in the level of human rights protection. It is stated that gender inequality is not a women's problem. Explicit or implicit prejudice, barriers to education and employment, as well as pay gaps, harm communities and hold back economies. Gender mainstreaming ensures higher quality program development and legislative work and greater significance to society, as it allows policy to respond more effectively to the needs of all citizens – women and men, girls and boys.

Key words: guarantees, gender equality, gender mainstreaming, discrimination, protection, human rights.

Постановка проблеми. Гендерна проблематика актуалізується в умовах сьогодення, яке характеризується посиленням світових інтеграційних процесів, глобальними економічними та екологічними кризами, активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життя суспільства, реформатуванням міжнародного правопорядку, збільшенням кількості регіонів з нестабільною політичною ситуацією, наявністю збройних конфліктів, що не може не позначитися на правах людини у цілому. Мільйони людей зазнають дискримінації, стигматизації і навіть стають жертвами насильства через їхню гендерну ідентичність. Гендерна проблематика торкається всіх – у складних, прихованих та явних формах (стор. 232) [1].

Перш ніж вести мову про гендерну рівність, слід розуміти, що таке «гендер». За тлумаченням цього терміну звернемося до спеціалізованих структур Організації Об'єднаних Націй (ООН). Так, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) дала таке визначення: «Гендер відноситься до характеристик жінок, чоловіків, дівчаток та хлопчиків, які є соціально сконструйованими. Сюди входять норми, поведінка та ролі, пов'язані з тим, щоб бути жінкою, чоловіком, дівчинкою чи хлопчиком, а також стосунки один з одним» (ООН 2023) [2]. Як соціальна конструкція гендер варіюється від суспільства до суспільства і може змінюватися з часом. Гендер ієрархічний і породжує нерівність, яка перетинається з іншими видами соціальної та економічної нерівності. Гендерна дискримінація перетинається з іншими факторами дискримінації такими, як етнічна приналежність, соціально-економічний статус, інвалідність, вік, географічне положення, гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація та інші. Це називається інтерсекційністю.

Гендер взаємодіє зі статтю, але відрізняється від неї, що відноситься до різних біологічних і фізіологічних характеристик жінок, чоловіків та інтерсексуалів, таких як хромосоми, гормони та

репродуктивні органи. Гендер та стать пов'язані з гендерною ідентичністю, але відрізняються від неї. Гендерна ідентичність відноситься до глибоко відчутного, внутрішнього та індивідуального переживання статі людини, яка може відповідати або не відповідати фізіології людини або призначеній статі при народженні... [2].

Фонд народонаселення ООН (UNFPA) зазначає, що термін «гендер» відноситься до економічних, соціальних та культурних ознак і можливостей, пов'язаних із приналежністю до чоловіка чи жінки. У більшості суспільств бути чоловіком чи жінкою – це не просто питання різних біологічних та фізичних характеристик. Чоловіки та жінки стикаються з різними очікуваннями щодо того, як їм слід одягатися, поводитися чи працювати. Відносини між чоловіками і жінками, чи то в сім'ї, чи на роботі чи в суспільній сфері, також відображають розуміння талантів, характеристик і поведінки, властивих жінкам і чоловікам. Таким чином, гендер відрізняється від статі тим, що він має швидше соціальний та культурний характер, ніж біологічний. Гендерні атрибути і характеристики, що охоплюють, серед іншого, ролі, які грають чоловіки і жінки, й очікування, що покладаються на них, суттєво різняться в різних суспільствах і змінюються з часом. Але той факт, що гендерні атрибути є соціально сконструйованими, означає, що вони також можуть бути змінені таким чином, щоб зробити суспільство більш справедливим та рівноправним [3].

У національному законодавстві України гендерна рівність тлумачиться, як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [4].

Стан опрацювання проблематики. Слід зазначити, що в науці міжнародного права загальним питанням прав людини та деяким формам прояву гендерного насильства присвячено роботу, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, серед яких: Л. Фоміна, В. Кірко, А. Політова, Кес Асліхан (Kes Aslihan), Буржинська Катаржина (Katarzyna Burzynska), Колович Ліза (Lisa Kolovich), Сюзанна Петроні (Suzanne Petroni) та ін. Разом із тим, означена тематика потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних реалій.

Мета дослідження полягає у розкритті поняття «гендерна рівність», «гендер»; визначені форм гендерної дискримінації.

При написанні статті застосовано системний метод при аналізі генези та подальшої еволюції норм щодо гендерної рівності; формально-логічний метод використано при аналізі правового підґрунтя у сфері забезпечення гендерної рівності; аксіологічний метод застосовано при

характеристиці поширених форм ґендерної дискримінації.

Виклад основного матеріалу. Ґендерна рівність – це процес справедливості по відношенню до жінок та чоловіків. Щоб забезпечити справедливість, часто повинні бути доступні стратегії та заходи для компенсації історичного та соціального невігідного становища жінок, яке не дозволяє жінкам і чоловікам інакше діяти на рівних умовах. Справедливість веде до рівності. Ґендерна рівність вимагає рівного користування жінками та чоловіками соціально значимими благами, можливостями, ресурсами і винагородами. Там, де існує ґендерна нерівність, зазвичай саме жінки виключені з процесу або перебувають у невігідному становищі щодо прийняття рішень та доступу до економічних і соціальних ресурсів. Тому найважливішим аспектом просування ґендерної рівності є розширення прав та можливостей жінок з акцентом на виявлення та усунення дисбалансу сил і надання жінкам більшої автономії в управлінні своїм життям. Ґендерна рівність не означає, що чоловіки та жінки стають однаковими; тільки те, що доступ до можливостей та змін у житті не залежить від їхньої статі та не обмежується ним. Досягнення ґендерної рівності вимагає розширення прав і можливостей жінок, щоб гарантувати, що прийняття рішень у приватному та державному рівнях, а також доступ до ресурсів більше не віддаватимуться на користь чоловіків, щоб і жінки, і чоловіки могли повною мірою брати участь як рівні партнери у продуктивному та репродуктивному житті.

Існує багато різних визначень ґендерної рівності. Одним із підходів до цієї концепції є поділ її на п'ять основних компонентів:

1. Права: ґендерна рівність означає, що і чоловіки, і жінки повинні мати однакові права і бути рівними перед законом (це положення відоме як рівність «*de jure*» – тобто формальна рівність). Ці права закріплені в міжнародних актах з прав людини, національному законодавстві держав. Наділення чоловіків і жінок однаковими правами є наріжним каменем побудови суспільства, в якому чоловіки і жінки рівні.

2. Можливості: незважаючи на те, що надання рівних прав може встановити рівність «*de jure*» між чоловіками та жінками, справжня ґендерна рівність вимагає чогось більшого, ніж гарантії закону. Щоб забезпечити рівність між чоловіками та жінками «*de facto*» (на практиці), слід втілити ці закони в життя. Насправді існує безліч соціальних, культурних, економічних та інших бар'єрів, які не дають як жінкам, і чоловікам, на рівних користуватися своїми правами. Через це, кажучи про ґендерну рівність, слід брати до уваги рівність можливостей. Іншими словами, ні жінки, ні чоловіки не повинні стикатися з пе-

решкодами при здобутті освіти, роботи, участі у політичному, суспільному чи сімейному житті лише через свою приналежність до тієї чи іншої статі. Представники обох статей повинні мати рівні можливості у доступі до зайнятості, ресурсів, знань та інформації, послуг, мати можливість жити здоровим та щасливим життям. Чоловіки і жінки повинні мати однакові можливості вибору власної зайнятості та дій щодо поліпшення своїх побутових умов, вони повинні мати рівні можливості впливу на прийняття рішень, які впливають на життя людини, її/його сім'ї та суспільства.

Навіть у тих випадках, коли рівні можливості формально гарантовані правовими та політичними заходами, чоловіки та жінки все-таки можуть стикатися з перешкодами на шляху до істинно рівних можливостей. Практична робота відомств (від домашнього господарства до державних установ), сприйняття ґендерних ролей і відносин між статями відповідно до стереотипів, що склалися, а також традиції та культурні звичаї значно впливають на ці можливості.

3. Цінність: ґендерна рівність означає, що внесок чоловіка і жінки в сім'ю, суспільство та громаду має цінуватися однаково, незважаючи на те, що цей внесок може бути різним. Цей внесок складається з роботи чоловіків і жінок (оплачуваної та безкоштовної), які не мають грошового вираження, нематеріальних ресурсів, таких як час, турбота, навички та знання. Іноді можна досягти рівної оцінки ресурсів чоловіків і жінок за допомогою закону та політичних заходів, однак для цього також потрібно змінити ставлення та дії.

Негативні наслідки для жінок і чоловіків має недооцінена «жіноча праця». Більшість спільнот у явному вигляді не цінують роботу, яку виконують жінки (в основному) хатню. Це може значною мірою впливати на державну політику. Наприклад, якщо пенсії нараховуються виходячи з доходів, жінки перебувають у програвші, оскільки вони не отримують доходу за роботу, яку вони виконують. Аналогічно, якщо жінка шукає своє місце на ринку праці після того, як вона багато років залишалася вдома, виховуючи дітей, навички, набуті нею з ведення домашнього господарства, зазвичай не цінуються роботодавцями, як і раніше. Жінка втрачає свої професійні навички. Вважається, що вона «немає досвіду роботи», через це в такій ситуації буває їй дуже важко знайти оплачувану роботу. Становище ускладнюється ще й тим, що навіть якщо у жінки в такій ситуації є відповідна освіта чи попередній досвід роботи, тривала відсутність на ринку праці призводить до того, що колишній досвід та навички не оцінюються чи недооцінюються.

Недооцінка «жіночої роботи» має негативні наслідки і для чоловіків. Чоловіків лякає можли-

вість виконання «жіночої роботи», наприклад, няні, вихователя в дитячому садку або секретаря – чи то в домашніх умовах, чи на професійній ниві – через сформовані погляди та уявлення про цю роботу. В результаті, чоловіки позбавляються емоційно та психологічно вдячного досвіду догляду за своїми дітьми – цей стереотип обмежує і ті види робіт, які вони готові виконувати. Під час економічної кризи або в перехідний період, який ще переживають багато країн світу, ця негнучкість у допустимих для чоловіків і жінок ролях може значною мірою обмежити економічні можливості та інноваційні стратегії для вирішення проблеми зайнятості. Підвищення значущості «жіночої роботи» насамперед вимагає зміни ставлення до неї.

4. Становище та результати: деякі критики ініціатив щодо гендерної рівності вказують на те, що боротьба за рівність становища або результати означає, що ми обмежуємо можливості вибору для чоловіків і жінок. Їхні аргументи стверджують, що навіть у тому випадку, якщо чоловіки та жінки мають однакові права й можливості, вони можуть не зробити однаковий вибір, тому невірно було б припускати, що кінцевий результат для чоловіків та жінок має бути однаковим. Це критичне зауваження зачіпає одне важливе питання: діяльність із забезпечення гендерної рівності має бути спрямована на розширення вибору для чоловіків та жінок, а не на обмеження цього вибору тим чи іншим шляхом. Так, дійсно, чоловіки та жінки можуть і роблять різний вибір. Проте критики не враховують того контексту, який справляє вирішальний вплив на зроблений вибір.

У більшості випадків чоловіки і жінки не можуть зробити однаковий вибір через те, що їхнє життя і робота проходять у контексті соціальної, економічної, культурної та правової системи, що склалася. Наприклад, у спільнотах, де до насильства проти жінок ставляться явно чи неявно терпеливо (що, на жаль, часто трапляється у світі), жінки не можуть по-справжньому зробити вибір. Їх завжди утримує загроза насильства.

Нині свобода прийняття рішень існує лише для обмеженого кола і, безумовно, перестала бути нормою життя. Більше того, оскільки окремі особи мають можливість робити вибір, це не вирішує проблему системного характеру подвійних стандартів для чоловіків і жінок, які обмежують можливості їх вибору. Поки справжній вибір не стане доступним для більшості населення, існуючі відмінності у досягненнях та становищі між чоловіками та жінками слід розглядати як сигнал про нерівність можливостей, прав чи значущості. Нерівність положень чоловіків та жінок часто сигналізує про небезпеку існування нерівності можливостей. Тому нерівність результатів і положень слід завжди досліджувати

докладніше у тому, щоб виявити, чи немає прихованих перешкод, які роблять справжній вибір неможливим для чоловіків і жінок.

5. Система: останнім, але не менш важливим компонентом гендерної рівності є система. Оскільки перші чотири компоненти більшою мірою ставляться до соціального, економічного, культурного, правового та інших аспектів життя чоловіків і жінок, може скластися враження, що гендерна рівність – це щось таке, що «дається» нам державою чи суспільством. Незважаючи на те, що права, можливості та цінності можуть бути даровані різними установами та політиками, необхідно підкреслити, що гендерна рівність є чимось, що чоловіки та жінки можуть вимагати.

Слід зазначити, що гендерна рівність є наскрізною ідеєю основоположних прав людини. Рівне для чоловіків і жінок право користуватися всіма правами людини є одним із основоположних принципів, який визнається міжнародним правом та закріплений в основних міжнародних договорах про права людини.

Принцип гендерної рівності вперше знайшов своє нормативне закріплення у Преамбулі Статуту ООН, в якій народи Об'єднаних Націй підтвердили свою рішучість утвердити віру в основні права людини, зокрема, в рівноправність чоловіків і жінок. У подальшому означений принцип було підтверджено «Міжнародною хартією прав людини»: Загальна декларація прав людини 1948 р., яка містить основоположні стандарти прав людини, прийняті в 1966 році Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПЕСКП) одночасно закріпили положення щодо заборони дискримінації за ознакою статі та поклали на держави зобов'язання забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими ними (ст. 3). Принцип рівності чоловіка і жінки також додатково підтверджений у ст. 2 Пактів, якими закріплено заборону дискримінації, зокрема й на підставі статі [5].

Суть статті 3 полягає в тому, що правами, передбаченими в Пактах, чоловіки і жінки мають користуватися на основі рівності і ця концепція має важливе значення. У той час як формальна рівність може знаходити своє вираження в положеннях конституцій, законодавстві та політиці урядів, стаття 3 закріплює рівне для чоловіків і жінок користування проголошеними в Пактах правами на практиці [6].

Зі статті 3 випливає, що всі люди повинні користуватися правами, передбаченими в Пактах, на рівній основі і в повному обсязі. Це положення не буде здійснено повністю, якщо будь-якій особі відмовляють у повному і рівному корис-

туванні будь-яким правом. Відповідно, держави зобов'язані забезпечити для чоловіків і жінок на рівній основі користування всіма правами, передбаченими означеними угодами. Держави-учасниці несуть відповідальність за забезпечення рівного здійснення прав без будь-якої дискримінації. Статті 2 і 3 вимагають від держав-учасниць вжиття всіх необхідних заходів, включно із заборону дискримінації за ознакою статі, для того, щоб покласти край як у державному, так і в приватному секторі дискримінаційним проявам, які перешкоджають рівному здійсненню прав [7].

Формулювання статті 3 вказує на те, що рівність як цінність має бути інтегрована в усі аспекти діяльності щодо здійснення Пактів. Зобов'язання урядів поважати, захищати та забезпечувати реалізацію прав людини засновані на основній вимозі гарантувати, щоб усі люди у своїй діяльності користувалися рівним ставленням щодо здійснення їх прав. Користування правами безпосередньо й однозначно пов'язане зі змістом цих прав, з їх формальним виразом, результатами та наслідками, а також з наявністю доступу та можливості [8].

Користування правами людини на основі рівності чоловіків і жінок слід розуміти комплексним чином. Гарантії недискримінації та рівності в міжнародних договорах про права людини закріплюють рівність як де-факто, так і де-юре. Рівність де-юре (або формальна рівність) та рівність де-факто (або рівність по суті) є різними, але взаємопов'язаними концепціями. Формальна рівність передбачає, що рівність досягнуто, якщо той чи інший закон чи політика передбачають нейтральне поводження з чоловіками і жінками. Рівність по суті охоплює, крім цього, наслідки застосування законів, політики та практики, а також забезпечення того, щоб вони не закріплювали, а полегшували споконвічно несприятливий стан, в якому знаходяться окремі групи.

Рівність чоловіків і жінок по суті не може бути досягнута лише за допомогою ухвалення законів або проведення політики, які мають ргіта фасіе нейтральний з ґендерної точки зору характер. Дотримуючись статті 3, держави-учасниці повинні враховувати, що такі закони, політика та практика можуть призвести не до ліквідації, а до закріплення нерівності між чоловіками і жінками, оскільки вони не беруть до уваги існуючу економічну, соціальну та культурну нерівність, особливо ті її прояви з якими стикаються жінки. Відповідно до статті 3, держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати повагу принципу рівності в законі та перед законом. Принцип рівності в законі повинен дотримуватися законодавчим органом при прийнятті законів шляхом забезпечення того, щоб ці закони заохочували

рівне для чоловіків і жінок користування економічними, соціальними та культурними правами. Принцип рівності перед законом повинен дотримуватися адміністративними органами і судами, і він припускає, що ці органи повинні застосовувати закони на рівній для чоловіків і жінок основі [7].

З моменту набуття чинності Пактами багато держав прийняли конституційні положення та закони, які проголошують рівність як один із основоположних принципів. Деякі закони передбачають формальну рівність у ствердній формі, яка має на увазі рівний поділ власності при розлученні, рівні права наслідування для синів і дочок або для тих, що залишилися в живих чоловіків і дружин, і однакову винагороду за працю рівної цінності. Заборона дискримінації на робочих місцях (щодо просування по службі, можливостей професійної підготовки, заробітної плати, питань, пов'язаних з відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами) у галузі освіти або при призначенні державної допомоги спрямована на вирішення проблеми досягнення рівності через здійснення на практиці принципу недискримінації. Ні ствердний, ні заборонний підходи не можуть призвести до успішних результатів без урахування ґендерної проблематики, соціальної структури очікуваних рольових функцій, що формує різні системи та установи, а також ставлення суспільства до жінок і чоловіків. Якщо покладатися на прояв формальної рівності або правову заборону дискримінації, то можна не помітити реальних проблем нерівності таких, як системна дискримінація та нерівне володіння владою, які призводять до придушення та відторгнення. Дотримання статті 3 вимагає від урядів виявляти прояви дискримінації в економічній, соціальній і культурній діяльності та негайно усувати правові, матеріальні та культурні перешкоди на шляху до досягнення рівності.

Так зокрема, здійснюючи моніторинг дотримання державами своїх зобов'язань за МПГПП, Комітет із прав людини у заключних зауваженнях щодо доповіді Перу зазначив, що незважаючи на прийняті заходи щодо забезпечення ґендерної рівності, викликає стурбованість недостатня представленість жінок, особливо жінок-селянок, жінок з числа корінних народів і жінок африканського походження на керівних посадах у виконавчій та судовій сферах на всіх рівнях. Крім того, зауважив щодо розриву в оплаті праці чоловіків і жінок та випадків домагань і погроз стосовно жінок-політиків. У зв'язку з цим державі-учасниці було рекомендовано активізувати свої зусилля щодо забезпечення реальної рівності між чоловіками і жінками в усіх сферах та у всій країні [9].

ґендерна рівність є фундаментальним правом людини і це право порушується дискриміна-

цією за ознакою статі. Гендерна дискримінація означає будь-який виняток чи обмеження за ознакою статі, що створює перешкоди для дівчаток, хлопчиків, жінок та/або чоловіків у визнанні, користуванні або здійсненні своїх повних та рівних прав людини. Гендерна дискримінація описує ситуацію, в якій до людей ставляться по-різному тому, що вони чоловіки чи жінки, а не з урахуванням їх індивідуальних навичок чи здібностей.

Поширеними формами гендерної дискримінації є:

Сексизм – це будь-які дія, жест, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практика або поведінка, в основі яких лежить ідея про те, що людина або група людей гірші через свою стать, та які проявляються в публічній або приватній сферах, у мережі або поза нею і скеровані на (або спричиняють): i. порушення власної гідності або прав людини чи групи людей; ii. фізичну, сексуальну, психологічну або соціально-економічну шкоду або страждання особи чи групи осіб; iii. створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища; iv. перешкоджання незалежності або повноцінному здійсненню прав людини з боку особи чи групи осіб; v. підтримку та посилення гендерних стереотипів [10].

Одним із способів прояву сексизму в країнах і культурах по всьому світу є соціалізація гендерних норм. Наприклад, протягом століть на Заході гендерні ролі зображували жінок як більш турботливу, емоційну та фізично слабшу стать. Таким чином, жінки були віднесені до домашньої сфери, тоді як гендерні ролі зображували чоловіків як більш придатних для суспільного життя, керівних посад, діяльності в бізнесі, політиці та наукових колах. З раннього віку дітей можна соціалізувати, щоб вони повірили, що жінки та чоловіки мають різні та належні гендерні ролі в суспільстві. Потім ці діти можуть вирости, щоб увічнити існування цих шкідливих і обмежувальних ролей у суспільстві. Прикладом цього процесу є відмінності в іграшках, які продаються хлопчикам і дівчаткам. Крайньою формою сексизму є мізогінія, або «ненависть до жінок». Присутність жінконенависництва в культурах і суспільствах часто призводить до високого рівня насильства щодо жінок, а також перетворення жінок на товар і об'єктивації. Структурні та культурні норми можуть породжувати мізогінію.

Хоча більшість форм сексизму та дискримінації негативно впливають на жінок, чоловіки також можуть постраждати. За даними опитування, проведеного в п'яти країнах (Болгарія, Кіпр, Данія, Франція та Великобританія), значна кількість чоловіків страждає від гендерної дискримінації на робочому місці, особливо в регіонах з великою присутністю жінок у порівнянні з чоло-

віками, наприклад, у сфері послуг, пов'язаних із охороною здоров'я. Однак жінки страждають від дискримінації на робочому місці, у тому числі в секторі охорони здоров'я, через історико-структурні умови, які мають серйозніші наслідки, ніж випадки дискримінації щодо чоловіків [11].

Неявна упередженість/прихований сексизм. Забобони та дискримінацію можна охарактеризувати як форму міжгрупової упередженості. Найбільш помітними формами гендерної упередженості є: стереотипне мислення про природу та роль жінок і чоловіків; знецінення того, що сприймається як «жіноча робота»; відсутність знання соціальних та економічних реалій життя жінок і чоловіків.

Сексуальні домагання та напади. Сексуальне домагання – це юридичний термін, що означає небажану вербальну чи фізичну поведінку сексуального характеру. Сюди входить будь-яка сексуально мотивована поведінка, яку жертва вважає образливою. Жінки та дівчатка можуть стати жертвами сексуальних домагань удома, на роботі, в школі та у суспільстві загалом, а також в інших місцях. Прикладами такого переслідування можуть бути небажані дотики, коментарі сексуального характеру, грубі або образливі коментарі про гендерну ідентичність чи гендерне самовираження, питання, що втручаються в особисте життя про їхню сексуальну історію чи орієнтацію, і це лише деякі з них. Хлопчики можуть стати жертвами сексуальних домагань, причому переслідувачами майже завжди є чоловіки. Це свідчить, що сексуальне насильство походить із чоловічої переваги над тим, що вважається недооціненим або над тим, над чим можна домінувати за допомогою тіла. Важливо підкреслити вплив цієї патріархальної влади, яка виражається в усьому, що вважається недооціненою та ієрархізованою цією перевагою.

Одним із прикладів публічних сексуальних домагань, що існують у багатьох культурах по всьому світу, є «освістування».

Кібернасилля щодо жінок і дівчаток. Сексуальні домагання виходять за межі вулиці, робочого місця або іншого фізичного простору, який можуть займати жінки, та постійно присутні у віртуальному світі. Жінки зазнають переслідувань у соціальних мережах, а Інтернет став широкою платформою для жорстокого поведіння, об'єктивації та переслідування жінок. Незважаючи на всі переваги соціальних мереж для об'єднання та підтримки однодумців, анонімність, що забезпечується соціальними мережами, також створює додатковий майданчик для насильства над жінками.

Поява нової форми насилля – кібернасилля являє собою «...всі акти гендерного насильства, які призводять або можуть призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної

шкоди чи страждань жінок, включаючи загрози таких дій, примус чи довільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбуваються вони публічно чи в приватному житті» (ст. 3) [12].

Насильство щодо жінок, у тому числі в онлайн-середовищі, може набувати різних форм: кіберпереслідування, порноміст, погрози зґвалтування і можуть сягати сексуального насильства або вбивства. Злочинцями можуть бути партнери чи колишні партнери, колеги, однокласники чи, як це часто буває, анонімні особи. Деякі жінки особливо ризикують, наприклад, захисники прав жінок, журналісти, блогери, відеогеймери, громадські діячі та політики.

Насильство та образи в Інтернеті можуть обмежувати право жінок висловлювати свою думку однаково, вільно та без страху. Кібернасильство непропорційно сильно зачіпає жінок, не тільки завдаючи їм психологічної шкоди та страждань, а й утримуючи їх від цифрової участі в політичному, соціальному та культурному житті.

Про існуючу проблематику щодо кібернасильства свідчать статичні дані Звіту про становище дівчат і молодих жінок, які зазнали онлайн-домагань [13] відповідно до якого: 58 відсотків опитаних дівчат мали досвід переслідування в Інтернеті. З них: 24 відсотки, приблизно кожна четверта дівчина, які зазнали кіберпереслідування, відчувають фізичну небезпеку; 42 відсотки втрачають самооцінку або впевненість у собі; 42 відсотки відчувають, що розумово чи емоційно піддаються стресу, а 18 відсотків мають проблеми у школі. 50 відсотків дівчат сказали, що вони частіше стикаються з онлайн-проблемами переслідування, ніж вуличним переслідуванням. 37 відсотків дівчат, які приналежать до етнічної меншини і стикалися з переслідуваннями, відповіли, що переслідування було пов'язане саме з їх приналежністю. 42 відсотки дівчат, які назвали себе ЛГБТІК+ і стикалися з переслідуваннями, зазначили, що таке переслідування було пов'язане з приналежністю до означених груп.

Платформою, на якій частіше відбувається переслідування, респонденти зазначили: Facebook (39 відсотків), Instagram (23 відсотки). Домагання в Інтернеті починаються для дівчат з віку з 8 і більшість дівчат зазнають переслідувань за перший раз у віці 14–16 років.

Дискримінація у сфері освіти. Розповсюдженою формою нерівності є й дискримінація у сфері освіти. За статистичними даними експертів ООН у світі 130 мільйонів дівчаток не ходять до школи [14]. Дівчатка частіше, ніж хлопчики, ніколи не здобувають освіти. За даними звіту Інституту статистики ЮНЕСКО (ІСЮ), майже 16 мільйонів дівчаток віком від шести до 11 років ніколи не матимуть можливості навчитися читати чи писа-

ти в початковій школі порівняно з приблизно 8 мільйонами хлопчиків, якщо нинішні тенденції збережуться [15].

Хоча в усьому світі безліч хлопчиків і дівчаток зіштовхуються з перешкодами при спробі здобути освіту, існує кілька конкретних форм дискримінації, які торкаються тільки дівчаток. До них відносяться примусові шлюби в молодому віці, насильство за ознакою статі у шкільному середовищі та певні культурні чи релігійні норми, що обмежують доступ дівчаток до освіти. Освіта є надзвичайно цінним ресурсом для дівчаток.

За даними Світового банку, більш освічені жінки, як правило, більш здорові, беруть участь в офіційних ринках праці, отримують вищі доходи і виходять заміж у старшому віці. Отримуючи освіту, дівчатка можуть розвинути фундаментальні навички та отримати безцінні знання, які дозволять їм досягти успіху в кар'єрі та просто приймати рішення, які покращать їхнє життя. Обмежені можливості отримання освіти для дівчаток і перепони на шляху до завершення 12-річного навчання обходяться країнами на суму від 15 трильйонів доларів США від 1 до 30 трильйонів доларів США у вигляді втраченої продуктивності та доходів за все життя. Усі ці фактори у сукупності можуть допомогти вивести домогосподарства, спільноти та країни з бідності [16]. Серед факторів, які негативно впливають на досягнення гендерної рівності в освіті зазначено такі:

- гендерна упередженість у школах та класах, яка може також посилювати повідомлення, які впливають на амбіції дівчаток, їхнє власне сприйняття своєї ролі в суспільстві, а також породжують нерівність в участі на ринку праці та професійну сегрегацію. Коли гендерні стереотипи поширюються через дизайн шкільного та класного середовища навчання або через поведінку викладачів, співробітників та однолітків у школі дитини, це стійко впливає на успішність та вибір галузі навчання, особливо негативно впливаючи на молодих жінок, які вивчають наукові, технологічні, інженерні та математичні дисципліни;

- бідність є одним із найважливіших факторів, що визначають, чи зможе дівчинка отримати доступ до освіти та завершити її. Дослідження послідовно підтверджують, що дівчатка, які стикаються з безліччю несприятливих умов таких, як низький сімейний дохід, проживання у віддалених або недостатньо обслуговуваних місцях, або які мають інвалідність або належать до етнолінгвістичної групи меншини, найбільше відстають з точки зору доступу до освіти та завершення освіти;

- насильство також заважає дівчатам отримати доступ до освіти і завершити його – часто дівчаток змушують ходити до школи на вели-

кі відстані, що наражає їх на підвищений ризик насильства, і багато з них зазнають насильства під час навчання в школі. За останніми даними, щорічно близько 60 мільйонів дівчаток зазнають сексуального насильства по дорозі до школи чи зі школи. Це часто має серйозні наслідки для їх психічного та фізичного здоров'я та загального благополуччя, а також призводить до зниження відвідуваності і збільшення показників відраховування.

За оцінками щороку 246 мільйонів дітей зазнають насильства у школі та навколо неї, тому припинення гендерного насильства у школі має вирішальне значення [17]. Підліткова вагітність може бути результатом сексуального насильства чи сексуальної експлуатації. Дівчатка, які завагітніли, часто стикаються із сильною стигмою та навіть дискримінацією з боку своїх спільнот. Тягар стигматизації, посилений нерівністю гендерних норм, може призвести до того, що дівчатка рано покинуть школу і не повернуться;

- дитячі шлюби також є серйозною проблемою. Дівчата, які вступають в шлюб у ранньому віці, з набагато більшою ймовірністю кидають школу й отримують меншу кількість років освіти, ніж їх однолітки, які вступають у шлюб пізніше. Вони також з більшою ймовірністю народять дітей у молодому віці і піддадуться більш високому рівню насильства зі сторони свого партнера. У свою чергу, це впливає на освіту і здоров'я їх дітей, а також на їх здатність заробляти на життя. Дійсно, ймовірність вступу в шлюб у дівчат із середньою освітою в шість разів вище, ніж у дітей з низьким рівнем освіти або взагалі без неї. Згідно з нещодавнім звітом, щодня понад 41 000 дітей у віці до 18 років виходять заміж. Припинення цієї практики підвищує очікуваний рівень освіти жінок, а разом з тим і їх потенційного заробітку. За оцінками звіту, припинення дитячих шлюбів може принести вигоду розміром понад 500 мільярдів доларів США щорічно [18].

- COVID-19 негативно впливає на здоров'я та благополуччя дівчаток, і багато з них ризикують не повернутися до школи після її відкриття. Існуючі дослідження свідчать, що під час пандемії зростає насильство у відношенні дівчат і жінок, що ставить під загрозу їх здоров'я, безпеку та загальне благополуччя. Оскільки під час спалаху Еболи в Західній Африці в 2014–2016 роках були введені заходи щодо закриття школи та карантину, жінки і дівчата стали піддаватися більшому сексуальному насильству, примусу та експлуатації. Закриття школи під час спалаху Еболи було пов'язано зі збільшенням числа випадків підліткової вагітності. Після того, як знову школи відкрилися, багатьом «явно вагітним дівчаткам» заборонили повернутися до школи. Оскільки школи закриваються по всьому

світу, що розвивається, де переважає стигма щодо підліткової вагітності, у подальшому, ймовірно буде констатовано зростання показників відсіву, коли дівчатка-підлітки вагітні або виходять заміж. Оскільки дівчатка залишаються вдома через закриття школи, їх навантаження хатньою роботою може збільшитися, в результаті чого дівчатка будуть витратити більше часу на хатню допомогу, а не на навчання. Це може спонукати батьків, особливо тих, хто надає менше значення освіті дівчаток, щоб залишити своїх дочок вдома навіть після відкриття школи. Більше того, дослідження свідчать, що дівчатка ризикують залишити школу, коли у сім'ї відсутні вихователі, оскільки їм зазвичай приходиться (частково) замінити роботу, яку виконував відсутній вихователь, який може відмовитися від роботи через хворобу або смерть [19]. Таким чином, в умовах зовнішньої пандемії COVID-19 збільшується кількість дівчаток, ніж хлопчиків, які допомагають по домогосподарству і кидають школу.

Гендерна дискримінація в економічній сфері (на робочому місці). Гендерний розподіл праці перешкоджає жінкам брати участь у працевлаштуванні та є однією з основних причин низької економічної активності жінок. Жінки обмежені дискримінаційними гендерними нормами, які вважають певні професії невідповідними для жінок, наприклад деякі роботи у сферах послуг (ресторани та туризм). Соціально-культурні норми в існуючому патріархальному суспільстві перешкоджають жінкам займатися певними видами робіт, просуванню на керівних посадах, заохочують гендерну різницю в оплаті праці, суттєво впливають на індивідуальну поведінку в різноманітних контекстах, включаючи домашнє насильство, сексуальне переслідування, сексизм або інші форми дискримінації за ознакою статі. Існуючі стереотипи щодо жіночої та чоловічої роботи також обмежують можливості жінок у таких сферах, як наука, технології, інженерія, математика тощо [20].

Гендерна дискримінація та пов'язані з нею упередження і перешкоди на шляху кар'єрного зростання є небажаною реальністю для багатьох працюючих жінок, навіть у розвинутих країнах. Так, майже половина респондентів-жінок в опитуванні Американської економічної асоціації (АЕА), проведеному в 2019 році, заявили, що вони піддавалися дискримінації за ознакою статі, порівняно з лише 3 відсотками респондентів-чоловіків, а студентів-чоловіків на програмах докторантури з економіки США у 2-2 рази більше, ніж студентів-жінок [21].

Ще один із способів проілюструвати факт того, що жінки часто зазнають гендерної дискримінації на робочому місці, це – розглянути гендерний розрив в оплаті праці. «Рівне вина-

городження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» є правом людини, але жінкам знову і знову відмовляють у доступі до справедливої та рівної заробітної плати. Останні дані показують, що жінки заробляють приблизно 77% того, що чоловіки заробляють за виконання тієї ж самої роботи [22]. Це призводить до фінансової нерівності жінок протягом усього життя, не дозволяє їм повною мірою виявляти незалежність і означає підвищений ризик бідності у подальшому житті.

Об'єктивізація та погане ставлення. Об'єктивізація – це поведінка з людиною як товаром чи об'єктом без урахування його особи чи гідності. Це зазвичай відбувається у засобах масової інформації, де жінок фотошоплять та аерографують, що призводить до того, що їхньому зовнішньому вигляду приділяється набагато більше уваги, ніж іншим якостям. Це впливає на образ тіла дівчаток, їхню самооцінку і, зрештою, на цінність, яку вони собі надають.

Однак дівчатка також часто погано представлені у сфері розваг та ЗМІ, що посилює руйнівні гендерні стереотипи та традиційні ролі. Необхідно закликати до об'єктивізації та заохочувати дівчаток розповідати свої власні історії – ті, які відображають їхню силу, потенціал та різноманітність.

Висновки. Виходячи з вищезначеного, слід констатувати, що гендерна рівність нерозривно пов'язана зі стійким розвитком та має життєво важливе значення для реалізації прав людини для всіх. Загальною метою гендерної рівності є суспільство, в якому жінки та чоловіки користуються однаковиими можливостями, правами та обов'язками в усіх сферах життя. Рівність між чоловіками та жінками існує, коли обидві статі можуть однаково розподіляти владу та вплив; мати рівні можливості для фінансової незалежності через роботу або відкриття бізнесу; користуватися рівним доступом до освіти й можливістю розвивати особисті амбіції, інтереси та таланти; поділяють відповідальність за дім та дітей і повністю вільні від примусу, залякування та гендерного насильства як на роботі, так і вдома.

Гендерна рівність сприймається суспільствами по-різному. Як такої проблеми соціально набутих відмінностей між чоловіками та жінками не існує, за винятком випадків, коли ці відмінності обмежують можливості або ресурси, необхідні для набуття здоров'я, і, таким чином, призводять до дискримінації та нерівності, що може негативно позначатися на здоров'ї. Коли окремі особи не вписуються в систему гендерних норм, відносин або ролей, вони часто стикаються зі стигматизацією, дискримінаційною практикою або соціальною ізоляцією.

Досягнення гендерної рівності здійснюється шляхом врахування гендерної проблематики

(гендерний мейнстрімінг) – це передбачає інтеграцію гендерної проблематики у підготовку, розробку, реалізацію, моніторинг та оцінку політики, заходів регулювання та програм витрат з метою сприяння рівності між жінками та чоловіками і боротьби з дискримінацією. Задля досягнення означених напрямків є необхідність вироблення усталеного універсального поняття «гендер» на міжнародному рівні, що сприятиме однаковості в реалізації правозастосовних заходів.

Облік гендерної проблематики робить державні заходи більш ефективними та гарантує, що нерівність не буде увічнена. Врахування гендерної проблематики спрямоване не лише на те, щоб уникнути створення або посилення нерівності, яка може мати негативні наслідки як для жінок, так і для чоловіків. Це також передбачає аналіз існуючої ситуації з метою виявлення нерівності та розробку політики, спрямованої на усунення цієї нерівності і скасування механізмів, що її викликали. Врахування гендерної проблематики вимагає як інтеграції гендерної проблематики у зміст різних політик, так і вирішення проблеми представництва жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності суспільства. Обидва аспекти – гендерне представництво та гендерно-орієнтований контент – необхідно брати до уваги на всіх етапах процесу розробки державницької політики. Гендерна нерівність не є жіночою проблемою. Явні чи приховані упередження, бар'єри на шляху до освіти та працевлаштування, а також різниця у заробітній платі завдають шкоди спільнотам та стримують цілу економіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кагановська Т.Є., Сироїд Т.Л. Організаційно-правовий механізм Європейського Союзу щодо забезпечення гендерної рівності. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету*. Серія "Право". Випуск 76(2). 2023. С. 232–239.
2. Gender and health. URL: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (дата звернення 02.10.2024).
3. United Nations Population Fund. Frequently asked questions about gender equality. URL: <https://www.unfpa.org/resources/frequently-asked-questions-about-gender-equality> (дата звернення 29.09.2024).
4. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 02.09.2024).
5. Сироїд Т.Л., Фомина Л.О. Міжнародне право прав людини: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. С. 29.

6. General comment No. 16 (2005) The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights (art. 3 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g05/435/39/pdf/g0543539.pdf> (дата звернення 10.10.2024).
7. CCPR General Comment No. 28: Article 3 (The Equality of Rights Between Men and Women). URL: <https://www.refworld.org/pdfid/45139c9b4.pdf> (дата звернення 08.10.2024).
8. Equality and rights: article 3 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: background paper / submitted by Marsha A. Freeman E/C.12/2002/5. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/464815?ln=en> (дата звернення 08.10.2024).
9. Human Rights Committee Concluding observations on the sixth periodic report of Peru CCPR/C/PER/CO/6. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPFPRiCAqhKb7yhsg3%2FP07L6ZZiTIIfqu6cHLZEts%2FmQ5njjk%2FtcAF%2Frb4N3LI2gwFеMy0VriyRCyO6vPcUDcGJj7O5QPfpY4U2KID5RK4zCfcs%2BArO5Avv%2BiEE> (дата звернення 11.09.2024).
10. Recommendation CM/Rec(2019)1 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism. URL: <https://rm.coe.int/168093b26a> (дата звернення 20.10.2024).
11. Discrimination against men at work: Experiences in five countries. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2018/discrimination-against-men-work-experiences-five-countries> (Дата звернення 10.10.2024).
12. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення 09.10.2024).
13. Free to be online? URL: <https://plan-international.org/uploads/2023/06/SOTWGR2020-CommsReport-edition2023-EN.pdf> (дата звернення 08.10.2024).
14. The world is failing 130 million girls denied education: UN experts. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/01/world-failing-130-million-girls-denied-education-un-experts> (дата звернення 15.10.2024).
15. UNESCO Gender eAtlas. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/twice-many-girls-boys-will-never-start-school-says-new-unesco-gender-eatlas> (дата звернення 23.10.2024).
16. Girls' Education. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/girlseducation> (дата звернення 24.10.2024).
17. Sexual Harassment in Educational Settings. URL: <https://www.ungei.org/event/sexual-harassment-educational-settings#:~:text=young%20women%20in%20educational%20settings,peers%20and%20other%20school%20personnel> (дата звернення 25.10.2024).
18. Economic Impacts of Child Marriage: Global Synthesis Report. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/530891498511398503/pdf/116829-WP-P151842-PUBLIC-EICM-Global-Conference-Edition-June-27.pdf> (дата звернення 20.10.2024).
19. Gendered effects of school closures during the COVID-19 pandemic. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7292576/> (дата звернення 24.10.2024).
20. Economic inclusion and empowerment of women. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/Gender/GenderRoundtableEconomic.pdf> (дата звернення 11.10.2024).
21. Lisa Kolovich. Gender Discrimination in Economics. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/12/book-review-gender-discrimination-in-economics-Ann-Mari-May> (дата звернення 25.10.2024).
22. Equal pay for work of equal value. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/csw61/equal-pay> (дата звернення 25.10.2024).